

KS. JANUSZ GRĘŻLIKOWSKI*

WŁOCŁAWEK–WARSZAWA

Ks. Adam Orczyk, *Kształcenie i wychowanie w seminariach duchownych. Od XVI do połowy XX wieku*, Sandomierz 2017, Wydawnictwo Diecezjalne, ss. 443

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2017.025>

Przygotowanie, wychowanie i formacja do kapłaństwa stanowi bardzo ważne zadanie, które z natury rzeczy wpisane jest w posłannictwo i misję Kościoła. Ich kształt, przebieg i charakter różnie przedstawiał się i przebiegał na przestrzeni wieków istnienia oraz działalności Kościoła, uwzględniając istniejące warunki historyczne, kulturowe, społeczne i kościelne poszczególnych epok. Zagadnienie formacji kapłańskiej wpisane było zawsze w określony kontekst i zarazem proces kulturowy oraz powszechne ustawodawstwo kościelne, którego istotnymi elementami były zarówno – charakterystyczne dla danej kultury – idee, systemy wartości, wzorce, sposoby identyfikacji i stereotypy, jak również mechanizmy przekazu treści kulturowych przez powoływane do tego osoby i instytucje. Kościół poprzez wieki wypracował pewne modele i rozwiązania formacyjne i wychowawcze, które ulegały ewolucji, rozwojowi i były udoskonalane. Różnie one wyglądały, przebiegały, charakteryzowały się

* Ks. dr hab. Janusz Gręźlikowski – prezbiter diecezji włocławskiej, doktor habilitowany nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego, profesor Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, oficjał Sądu Biskupiego, profesor nadzwyczajny i kierownik Katedry Historii Kościelnego Prawa Polskiego na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW w Warszawie (j.grezlikowski@diecezja.wloclawek.pl).

różnymi modelami czy kształtem formacji i przygotowania. Ukazanie tego zagadnienia na przestrzeni wieków w Kościele, a więc w aspekcie historii i rozwoju formacji kapłańskiej, stanowi przedsięwzięcie warte zauważenia i podkreślenia, ale też należy je odczytać jako bardzo cenne i znaczące na polu badań naukowych.

Pokaźna objętościowo publikacja ks. dr Adama Orczyka, wykładowcy katechetyki i pedagogiki Wyższego Seminarium Duchownego w Radomiu, interesującego się historią szkolnictwa i wychowania chrześcijańskiego oraz pedagogią seminaryjną, a także katechetyczną działalnością Kościoła, zatytułowana: *Kształcenie i wychowanie w seminariach duchownych od XVI do połowy XX wieku ich powstania do połowy XX wieku* wpisuje się w podjęte przez Autora wcześniejsze badania nad tym zagadnieniem. Jest niejako ich kontynuacją, zaprezentowaną już w pozycji książkowej pt. *Kształcenie i formacja duchownych w średniowieczu*, Lublin 2013 (ss. 218) i odzwierciedla zainteresowania naukowe ks. Orczyka, pewne już jego doświadczenia w podejmowanej problematyce, jak też wskazuje na przygotowanie naukowe i merytoryczne do prowadzenia tego typu badań, które wymagają, zarówno pod względem merytorycznym, jak i formalnym, szczególnie wyostrożonej uwagi, szczególowości dociekań i wszechstronnej metody badawczej. Dlatego z uznaniem należy się odnieść do inicjatywy Autora, który podjął się opracowania monografii na temat kształcenia i wychowania w seminariach duchownych od ich powstania, a więc od Soboru Trydenckiego (1545–1463) do połowy XX w., ze szczególnym uwzględnieniem pedagogii seminaryjnej w Polsce. Trzeba bowiem przyznać, iż polska literatura prawnopastoralna, historyczno-kanoniczna, jak i pedagogiczna czy katechetyczna nie obfituje w liczne opracowania podejmujące badania z tej problematyki, a powzięty temat nie został dotychczas w sposób całościowy i systematyczny opracowany. Stąd też należy pogratulować Autorowi podjęcia się trudnych i wymagających dobrego warsztatu naukowego badań, opisanie i ich rezultatów oraz zaprezentowania twórczych wyników w zakresie całościowego ukazania kształtowania się i rozwoju diecezjalnych seminariów duchownych (tylko diecezjalnych – jak zaznacza we wstępie Autor) jako instytucji kształcącej i wychowującej kandydatów do kapłaństwa od momentu ich utworzenia do połowy XX w., a więc do Soboru Watykańskiego II, który zainicjował kolejne reformy w formacji seminaryjnej.

Określenie tematu monografii zostało właściwie i poprawnie sformułowane oraz uzasadnione, podaje i określa czasokres prowadzonych badań (od Tridentinum do Soboru Watykańskiego II), wskazuje i uzasadnia materię badawczą, a mianowicie „religijną rzeczywistość wychowawczą w odniesieniu do historii formacji kapłańskiej w seminariach duchownych” (s. 18) czy cel, tezę i główny problem podjętego opracowania, a mianowicie „próbę w miarę całościowego ukazania rozwoju diecezjalnych seminariów duchownych jako instytucji kształcącej i wychowującej kandydatów do kapłaństwa od momentu ich utworzenia na Soborze Trydenckim do połowy XX w., czyli do Soboru Watykańskiego II” (s. 20). Autor świadomie zaznacza, iż pomija w swojej monografii seminaria zakonne, szkoda, że nie uzasadnia szerzej dlaczego. Wskazuje także na charakter źródłowy swego opracowania, przybliżając i omawiając obfity materiał źródłowy, poczynając od aktów prawnych i dokumentów kościelnych i papieskich, dokumentów soborowych, rozporządzeń dykasterii rzymskich, a skończywszy na wybranych regulaminach seminaryjnych i programach studiów. Prezentuje również czytelnikowi dotychczasowe, liczne opracowania z zakresu badanej tematyki, umiejętnie je wykorzystując w pisaniu monografii.

Podział treści jest poprawny merytorycznie, czytelny i realizuje w sposób pełny i poprawny podjęte zagadnienie badawcze. Zawiera wstęp (s. 11–25), osiem ponumerowanych rozdziałów (s. 27–326), zakończenie (s. 327–331), sześć aneksów (s. 333–403) oraz bogatą bibliografię (s. 405–431), streszczenie w języku angielskim (s. 433–437) i włoskim (s. 439–443). Układ i podział treści uwzględnia zasadnicze elementy podjętego zagadnienia, a więc najpierw (rozdział pierwszy – s. 27–58) ukazuje ważny i przełomowy wkład Soboru Trydenckiego w przygotowanie reformy przygotowania do kapłaństwa, którego uwieńczeniem była decyzja nakazująca biskupom diecezjalnym powoływanie seminariów duchownych jako specyficznych placówek kształceniowo-wychowawczych dla kandydatów do kapłaństwa, po czym pokazuje (rozdział drugi – s. 59–91) wypracowane modele wychowania seminaryjnego, jak też modele formacji seminaryjnej – włoski, francuski i niemiecki, szczegółowo je przedstawiając i analizując oraz wskazując podobieństwa i różnice.

W kolejnej części opracowania (rozdział trzeci, s. 93–150) Autor omawia seminaria duchowne w Polsce prowadzone przez kleryckie

zgromadzenia zakonne (Jezuici, Księża Lazarystów, Zgromadzenie Księża Misjonarzy, Księża Życia Wspólnego), ich organizację, kształcenie i pedagogię seminaryjną, jak też funkcjonowanie i program nauczania. Wskazuje, że prowadzenie seminariów duchownych przez zgromadzenia zakonne utrwaliło wyraźny ślad w ukształtowaniu się określonego modelu duchowości kapłańskiej. Podkreśla wielkie zasługi tych zgromadzeń w przygotowaniu przyszłych kapłanów do ich pracy duszpasterskiej, jednakże, dyskutując z poglądem M. Cholewy, wskazuje na pewne problemy i trudności kapłanów formowanych według ascezy i ideałów zakonnych w realizowaniu obowiązków duszpasterskich.

Następnie Autor przechodzi do ukazania seminariów duchownych wobec trudnych uwarunkowań historyczno-eklezyjalnych od końca XVIII do początku XX w. w Europie (rozdział czwarty – s. 151–191), a więc działalności reformatorskiej św. Alfonsa Liguoriego, oddziaływania idei absolutyzmu monarszego i ideologii oświecenia, jak też racjonalizmu, liberalizmu i kryzysu modernistycznego, które wywoływały spór o naturę powołania kapłańskiego i wynikające stąd dopuszczenie do święceń. Miały one – jak stwierdza ks. Orczyk – znaczący wpływ na kształcenie i wychowanie seminarzystów, jak chociażby świeckie reformy studiów kościelnych, rodzące się ideologie czy też kryzysy doktrynalne w łonie Kościoła. Wszystkie te elementy omawia i analizuje wyciągając interesujące wnioski.

W dalszej części monografii (rozdział piąty – s. 193–217) Autor omawia kolejny etap w historii polskich seminariów duchownych, a mianowicie ingerencję władz państwowych w struktury organizacyjne i wychowawcze seminariów duchownych w Polsce w okresie zaborów. Przytaczając różne fakty historyczne, ks. Orczyk dochodzi do wniosku, że „niekiedy można odnieść wrażenie, iż paradoksalnie w wielu przypadkach władzom rządowym bardziej zależało na podniesieniu poziomu kształcenia duchowieństwa, jego moralnego urobienia i przygotowania do duszpasterstwa niż władzom kościelnym, nawet jeżeli czyniły to dla własnych interesów polityczno-ideologicznych i społecznych czy wprost antykościelnych” (s. 216). Stwierdza, że ingerencja władz zaborczych w program kształcenia seminarnego, zwłaszcza w zaborze austriackim i pruskim, przyczyniła się do podniesienia jego poziomu i poszerzenia zakresu nauczanych dyscyplin. Natomiast w zaborze rosyjskim, władze

zmierzały do obniżenia poziomu nauczania w szkołach Królestwa Polskiego, co miało negatywne skutki także jeżeli chodzi o poziom nauczania w seminariach. Tę część opracowania kończy stwierdzeniem, „że nie ulega wątpliwości, iż proces kształcenia duchowieństwa polskiego został mocno zdeorganizowany w latach niewoli narodowej, a administracja zaborcza w imię działań o charakterze oświeceniowo-etatystycznym usiłowała na różne sposoby wpłynąć na edukację kandydatów do kapłaństwa, tak aby uczynić z nich narzędzie własnej polityki” (s. 217).

Rozdział szósty zatytułowany: *Ujednolicenie i uniwersalizacja zasad kształcenia i wychowania kandydatów do kapłaństwa w Kościele powszechnym* (s. 219–245) przybliży bardzo ważny moment w dziejach seminariów, jaki zapoczątkowała ich reforma we Włoszech, która z czasem objęła wszystkie seminaria duchowne w Kościele powszechnym. Po czym przechodzi (rozdział szósty) do zaprezentowania funkcjonowania seminariów już w XX w., omawiając ujednolicenie i uniwersalizację szczegółowych zasad kształcenia i wychowania kandydatów do kapłaństwa w Kościele powszechnym. Stało się to wskutek bezpośredniego zainteresowania się papieży pierwszej połowy XX w. problematyką wychowania seminaryjnego oraz wydania ważnych aktów prawnych i dokumentów papieskich regulujących funkcjonowanie seminariów duchownych. Prezentację tych działań Autor rozpoczyna od omówienia reformatorskich działań papieża Piusa X, po czym przybliży szczegółowo organizację seminariów i zasady przygotowania do kapłaństwa w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r., jak i w świetle ówczesnych dokumentów papieskich Piusa XI i Piusa XII.

Powyższa prezentacja daje Autorowi możliwość przejścia do następnego etapu swojej monografii (rozdział siódmy – s. 247–303), a mianowicie do ukazania seminariów duchownych w Polsce w okresie od połowy XIX do połowy XX w., czyli pod zarządem księży diecezjalnych. Znajdujemy tutaj omówienie zagadnień związanych z dalszym rozwojem polskich seminariów duchownych pod zarządem księży diecezjalnych. Najpierw ks. Orczyk analizuje regułę życia seminaryjnego oraz formację dyscyplinarną i duchową, a następnie kształcenie seminaryjne wobec obiektywnych trudności i wreszcie rozwój *ratio studiorum* i nauczanie poszczególnych przedmiotów. Wskazuje, że „instytucja seminariów duchownych w Polsce, słabo wegetująca na przestrzeni XVII i XVIII wieku, nie tylko przetrwała próbę czasu, lecz się znakomicie rozwinęła [...]

w okazałe, dobrze zagospodarowane i niejednokrotnie pod względem naukowym wysoko postawione szkoły dla duchowieństwa. W okresie 20-lecia (1918–1939) większość seminariów polskich uzyskała niektóre przywileje uczelni akademickich” (s. 303).

W ostatniej części rozprawy (rozdział ósmy – s. 305–326) ks. Orczyk przedstawia poszukiwania nowego modelu wychowania i kształcenia seminaryjnego przed Vaticanum II. Rozdział ten w zamysśle Autora sygnalizuje i przybliża znaczące przemiany społeczno-kulturowe, które ujawniając braki w dotychczasowym przygotowaniu ogólnym, intelektualnym i duchowym alumnów, ożywiły dyskusje nad aktualnością trydenckiego modelu formacji seminaryjnej. Najpierw omawia problem aktualności modelu trydenckiego, po czym próby wprowadzenia nowego modelu formacji, którego odzwierciedleniem byli „księża robotnicy” oraz podejmuje temat wychowania seminaryjnego wobec postulatu większego otwarcia na świat.

Treść poszczególnych rozdziałów została opracowana w sposób merytorycznie poprawny, wręcz starał się Autor w sposób wnikliwy, szczegółowy, a nawet momentami pedantyczny przedstawić poszczególne kwestie, dokumentując je licznymi przypisami i notami bibliograficznymi. Treści zawarte w poszczególnych rozdziałach są przejrzyste i czytelne od strony merytorycznej oraz zrozumiałe, gdyż język i styl opracowania nie budzi zastrzeżeń. Z treści analizowanych i omawianych zagadnień wyłania się znawstwo zagadnienia i swobodne poruszanie się po podjętej problematyce, tak na płaszczyźnie ustawodawstwa kościelnego (Sobór Trydencki, dokumenty papieskie, Stolicy Apostolskiej, kościelne, Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r.), jak i innych źródeł, literatury przedmiotu. Wywody i spostrzeżenia są merytorycznie poprawne i interesujące, ujęte chronologicznie, dają możliwość wnikliwego poznania omawianego zagadnienia. W niektórych rozdziałach monografii zabrakło tylko pewnych, chociaż ogólnych, podsumowań, co czyniłoby opracowanie jeszcze bardziej przejrzystym i ułatwiałoby czytanie publikacji.

Odnośnie wstępu należy powiedzieć, że jest on od strony metodologicznej, merytorycznej i formalnej poprawny, zawiera wszystkie niezbędne elementy w tego typu monografiach. Dobrze postawione i uzasadnione jest zadanie i cel badawczy, jego uzasadnienie, dyspozycja opracowania, jak też określenie metod badawczych, jakie będą stosowane w pisaniu monografii, aczkolwiek ta ostatnia kwestia mogłaby być bar-

dziej dopracowana i wyjaśniona, chociaż przyjęte metody badawcze są adekwatne i odpowiednie do podjętego studium. Interesujące i poprawnie metodologicznie jest także zakończenie opracowania, szczególnie w części postawienia przez Autora pewnych wniosków i spostrzeżeń rzutujących na dawne i obecne kształcenie czy wychowywanie kandydatów do kapłaństwa w seminariach duchownych. Na uwagę zasługuje zamieszczenie na końcu opracowania sześciu aneksów, mianowicie: konstytucji Seminarium Duchownego w Braniewie z 1566 r., aktu erekcyjnego Kieleckiego Seminarium Duchownego z 1726 r., przepisów, czyli konstytucji i powinności seminarzystów tykocińskich z 1769 r., ogólnego programu studiów wydanego przez Kongregację Biskupów i Zakonników z maja 1907 r., norm wychowawczych i dyscyplinarnych dla seminariów we Włoszech z 1908 r. oraz regulaminu Seminarium Duchownego w Sandomierzu z 1926 r. Ubogacają one publikację, ukazując przykłady konkretnych realizacji fundacji seminaryjnych oraz obowiązujących zasad i przepisów dotyczących kształcenia i wychowania alumnów od XVI do połowy XX w., nadając monografii jeszcze bardziej naukowego i poznawczego charakteru oraz wskazując namacalnie, jak kwestia kształcenia i wychowania w seminariach duchownych ulegała rozwojowi i ewolucji.

Na zauważenie i podkreślenie zasługuje bibliografia zamieszczona w opracowaniu (s. 405–431). Poczyniony został dobry jej podział na źródła (dokumenty papieskie i soborowe, dokumenty kongregacji rzymskich, regulaminy seminaryjne i programy studiów oraz inne zbiory dokumentów kościelnych) i opracowania, wśród których znajdujemy wiele pozycji przedmiotowych polskich i obcojęzycznych. Świadczy to o profesjonalnym warsztacie naukowym Autora, jak też właściwie i sumiennie przeprowadzonej kwerendzie naukowej.

Generalnie monografia została napisana na dobrym poziomie, ubogaca polską literaturę prawno-pastoralną, historyczno-kanoniczną i pedagogiczną. Posiada bezsprzecznie charakter nowatorski, bardzo dobrze udokumentowaną i posuwającą naprzód niepopularne dzisiaj badania nad historią rozwoju seminariów duchownych w Polsce, jak też nad historią instytucji prawa kanonicznego. Wszystko to czyni prezentowaną monografię opracowaniem dojrzałym, zasługującym na zauważenie, szczególnie dla historyków prawa kanonicznego i osób zainteresowanych wychowaniem religijnym, refleksją pedagogiczną oraz formacją seminaryjną.

